

ساماندهی اقتصادی وجوهات شرعی در ولایت غزنی با استفاده از تکنیک AHP

غلام‌علی احمدی^۱

چکیده

مهم‌ترین عامل بی‌ثباتی اجتماعی و خانوادگی در ولایت غزنی ناشی از فقر و بی‌کاری است که با ساماندهی وجوهات شرعی به ویژه زکات و خمس در فعالیت‌های اقتصادی، بخش زیادی از چالش‌های اجتماعی به خصوص فقر و بیکاری را می‌توان کاهش داد. پژوهش حاضر پس از ارزیابی وجوهات شرعی، به بررسی دو مدل تخصیص وجوهات شرعی باشاخص‌های کاهش نابرابری، افزایش بهره‌وری، فقر زدایی و اشتغالزایی می‌پردازد.

روش مورد استفاده در این تحقیق، روش میدانی است که با نظر سنجی از نخبگان اعم از اساتید، دانشجویان و امامان مساجد از میان شاخص‌های طرح شده در پرسشنامه، به گزینش و وزن‌دهی شاخص‌های فوق پرداخته‌اند. با استفاده از تکنیک AHP (تحلیل سلسله مراتبی)، مدل‌های طرح شده در این تحقیق رتبه‌بندی شده است که تحقق تخصیص وجوهات شرعی در فعالیت‌های تولیدی و خدماتی به‌عنوان مدل برتر برگزیده می‌شود؛ زیرا اولاً، روش موجود در تخصیص وجوهات در ولایت غزنی نه تنها منجر به فقرزدایی نشده است؛ بلکه به دلیل پراکندگی منابع دچار افت بهره‌وری شده است. ثانیاً، سرمایه‌گذاری وجوهات شرعی در فعالیت‌های اقتصادی به هدف کاهش فقر و بیکاری با روح تشریع وجوهات شرعی سازگارتر است.

واژه‌های کلیدی: تخصیص، وجوهات شرعی، ساماندهی اقتصادی، ولایت غزنی، تکنیک AHP

مقدمه

دین مبین اسلام به روش‌های مختلف، مسلمانان را در جهت دستگیری از فقرا، مستمندان و ایتام تشویق نموده است در حالی که بسیاری از مسلمانان در سطح کلان و جامعه مسلمان ولایت غزنی در سطح خرد گرفتار فقر، بی‌کاری و نابرابری اجتماعی هستند. از این روی، برآن شده‌ایم تا پژوهشی در جهت تخصیص وجوهات شرعی در فعالیت‌های تولیدی و خدماتی انجام شود و بدون شک با ساماندهی این منبع مالی عظیم بخش زیادی از مشکلات اقتصادی جامعه کاهش می‌یابد. هرچند در تخصیص وجوهات

^۱ . دانشجوی دکتری اقتصاد و عضو هیأت علمی دانشگاه بین‌المللی المصطفی (ص)-افغانستان

شرعی میان بزرگان دینی وحدت نظر وجود ندارد و در توزیع آن از وحدت رویه استفاده نمی‌شود اما طرح بحث تخصیص وجوهات شرعی در فعالیت‌های اقتصادی یکی از مسایل جدی و قابل تأمل در شرایط موجود است؛ زیرا در سخنان پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع)، فقر بدترین موجود تعریف شده است که به تبع آن عملاً در جهت فقرزدایی تلاش کرده‌اند و همچنین فلسفه تشریع وجوهات شرعی نیز فقرزدایی و دستگیری از مستمندان بیان شده است. بنابراین، پژوهش حاضر در مقام بیان آن است که تخصیص وجوهات شرعی در فعالیت‌های تولیدی و خدماتی است می‌تواند بر کاهش فقر و بیکاری و تحقق سایر شاخص‌های اقتصادی تأثیرگذار واقع شود.

۱. پیشنهاد تحقیق

به دلیل اهمیت وجوهات شرعی در جوامع اسلامی، بسیاری از اندیشمندان اقتصادی به تحلیل این مساله با نگاه‌های متفاوت پرداخته‌اند: کیاء الحسینی و همکاران در مجموعه مقالات: "جایگاه مالیات‌های اسلامی و متعارف و ارتباط متقابل آن" افزون بر مبانی فقهی و اقتصادی مالیات‌های اسلامی به بررسی مشترکات مالیات اسلامی و مالیات متعارف و همچنین اثر مالیات‌های اسلامی بر توزیع درآمد، رشد اقتصادی بحث می‌کند و به این نتیجه می‌رسد؛ مالیات‌های اسلامی اثر مثبت روی رشد و نظام توزیع دارد در حالی که مالیات متعارف ممکن است چنین نباشد.

میثم موسایی و یوسف کرمی در مقاله‌ای با عنوان "بررسی نقش خمس در رفع فقر مطالعه موردی: شهر شال قزوین"، به نقش خمس در جهت کاهش فقر از طریق تحقیق میدانی به این نتیجه رسیده است که، مدیریت خمس قریب به ۶۰ درصد فقر را کاهش می‌دهد.

باقر حسامی عزیزی و کفشگری در مقاله‌ای تحت عنوان "خمس و زکات و جایگاه آن در اقتصاد کشورهای اسلامی" افزون بر تبیین تأمین و تخصیص زکات در کشورهای اسلامی، به دستاوردهای مثبت اقتصادی این وجوهات در جوامع اسلامی از طریق احیای فرهنگ خمس و زکات می‌پردازد؛ یعنی اگر مسلمانان به آثار مثبت اقتصادی و آخرتی این وجوهات آشنا شوند بدون شک در پرداخت آن‌ها کمتر کوتاهی صورت می‌گیرد و در نهایت جوامع با رشد اقتصادی و سطح رفاه بالا را شاهد خواهیم بود.

مهدی اسماعیل‌پور در کتابی با عنوان "نهادهای مالی زکات در کشورهای اسلامی و جمهوری اسلامی ایران" به بررسی نهادهای مالی زکات و ارائه الگو برای جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد و نتیجه کلی تحقیق این می‌شود که، اگر عایدات زکات به منابع درآمدی نهادهایی مانند سازمان بهزیستی به ویژه کمیته امداد امام خمینی (ره) اضافه شود؛ در راستای فقر زدایی بهتر عمل خواهد کرد.

تحقیق حاضر با پژوهش‌های انجام شده با وجود مشترکات، از دو جهت متفاوت است: اولاً، پژوهش حاضر در پی تخصیص وجوهای شرعی در فعالیت‌های اقتصادی بدون توجه به دستگاه حاکمیت است؛ ثانیاً، این مقاله به دنبال تخصیص وجوهای شرعی در فعالیت‌های تولیدی و خدماتی به هدف کاهش فقر و بیکاری در جامعه غزنی است.

۲. روش تحقیق

در این پژوهش از فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) که، یکی از معروفترین تکنیک‌های تصمیم‌گیری برای چندین شاخص است استفاده شده است. تکنیک AHP، اولین بار توسط توماس ال ساتی^۲ در دهه ۱۹۸۰ مطرح و بر اساس مقایسه‌های زوجی بنا نهاده شده است. از آنجا که، تکنیک AHP ترکیب معیارهای کیفی و کمی را به طور همزمان امکان پذیر می‌سازد؛ غالباً برای تصمیم‌گیری با شاخص‌های چندگانه از این روش استفاده می‌شود که، یکی از جامع‌ترین روش‌های طراحی شده به هدف تصمیم‌گیری و انتخاب یک گزینه از میان گزینه‌های متعدد تصمیم می‌باشد. مقایسه‌های دوبه‌دویی متغیرها و معیارهای تصمیم‌گیری در فرایند AHP، به تصمیم‌گیرنده این امکان را می‌دهد که فارغ از هرگونه نفوذ و مزاحمت خارجی تنها بر روی مقایسه دو معیار یا گزینه تمرکز کند. افزون بر آن، به‌منظور بهبود عامل منطقی بودن فرایند تصمیم‌گیری، از اطلاعات ارزشمندی در خصوص مساله مورد توجه، استفاده می‌نماید. فرایند تحلیل سلسله مراتبی از زمان ابداع تا کنون، بیش از مدل‌های دیگر با وجود کاستی‌ها، نسبتاً رضایت بخش بوده و برای تصمیم‌گیری در حوزه‌های متنوعی مانند سیاست، تولید، بازاریابی، تبلیغات، حمل و نقل و ... به کار رفته و نتایج قابل قبولی به دنبال داشته است.

استفاده از این روش زمانی مناسب و مفید است که اولاً، تصمیم‌گیرنده با چند شاخص (شاخص می‌تواند کمی باشد یا کیفی) تصمیم‌گیری روبرو است؛ ثانیاً، تصمیم‌گیری‌ها باید براساس طی مراحل زیر صورت گیرد:

الف) مرحله اول مدل سازی و بنا کردن، سلسله مراتب مدل است. هدف از تصمیم‌گیری در این مرحله، ارتباط عناصر تصمیم که شامل شاخص‌های تصمیم‌گیری و گزینه‌های تصمیم است؛ به صورت سلسله مراتبی می‌باشد؛

ب) مرحله دوم، انجام مقایسه‌های دو به دو است. در این مرحله، مجموعه ماتریس‌هایی که به‌طور عددی اهمیت یا ارجحیت عناصر هر سطح را نسبت به عنصر مربوطه خود در سطح بالاتر نشان می‌دهد؛ باید از سوی تصمیم‌گیرنده ایجاد شود؛ این کار با انجام مقایسات به نام ماتریس مقایسه‌های دو به دو بین

^۲ . Thomas L. Saaty

عناصر هر سطح (مقایسات زوجی) از طریق تخصیص اعدادی که نشان دهنده اهمیت یا ارجحیت یکی نسبت به دیگری است صورت می‌گیرد. این ماتریس دارای دو ویژگی است: ۱. قطر این ماتریس عدد ۱ است و به این معنا است که، نسبت ترجیح هر عامل در مقایسه با خودش مساوی ۱ است و ۲. ترجیح عوامل نسبت به یکدیگر خاصیت معکوس پذیری دارد؛

ج) مرحله سوم در تکنیک AHP، تعیین وزن هر یک از عناصر تصمیم معطوف به اطلاعات ماتریس‌های مقایسه‌های دو به دو است که در انجام آن، یکی از روش‌ها مانند: روش حداقل مربعات، روش حداقل مربعات لگاریتمی، روش بردار ویژه و روش‌های تقریبی (میانگین حسابی) استفاده می‌شود. در این پژوهش از روش‌های تقریبی استفاده شده است که این روش مشتمل بر مراحل زیر است: ۱- مقادیر هر یک از ستون‌ها را با هم جمع می‌کنیم. ۲- برای نرمالیزه شدن ماتریس مقایسات زوجی، هر عنصر در ماتریس مقایسات زوجی بر حاصل جمع ستون خودش تقسیم می‌شود. ۳- با محاسبه مقدار میانگین عناصر هر سطر از ماتریس نرمالیزه شده، وزن نسبی عناصر مورد نظر تعیین می‌شود؛

د) مرحله چهارم، انتخاب گزینه برتر است. در این مرحله با ادغام وزن‌های نسبی درهم، گزینه‌های تصمیم رتبه‌بندی و گزینه برتر تعیین می‌گردد. از آنجا که وزن شاخص‌ها منعکس کننده اهمیت آن‌ها در تعیین هدف بوده و وزن هر گزینه نسبت به شاخص‌ها، سهم آن گزینه در شاخص مربوطه می‌باشند، می‌توان گفت که وزن نهایی هر گزینه از مجموع حاصلضرب وزن هر شاخص در وزن گزینه مربوط از آن شاخص به دست می‌آید؛ زیرا وزن شاخص‌ها بیانگر اهمیت آن‌ها در تعیین هدف است و وزن هر گزینه نسبت به شاخص، سهم آن گزینه در شاخص مربوطه می‌باشد. (دلبری و داودی، ۱۳۹۱، ص ۶-۸؛ حیدری، ص ۴-۵).

در این مقاله، با استفاده از نظرات نخبگان در قالب پرسشنامه بر اساس روش تحلیل سلسله مراتبی AHP، شاخص‌ها را به صورت ماتریس‌های مقایسه زوجی مقایسه نموده و با قضاوت‌های انجام شده اهمیت شاخص‌ها و در نهایت مدل‌های دوگانه رتبه‌بندی شده است. شاخص‌های اصلی و مطرح در این تحقیق عبارت است از: کاهش نابرابری، افزایش بهره‌وری، فقر زدایی و اشتغال‌زایی. قبل از پرداختن به مباحث روشی، بایستی ابتدا مدل‌های تخصیص وجوهات شرعی مطرح و تبیین شود و سپس مطابق مباحث طرح شده به رتبه‌بندی آن‌ها پرداخته خواهد شد.

۳-۱. تأمین

تأمین مصدر اَمَّن و به معنای بیمه می‌باشد (پاشازانوس، ۱۳۸۸، ۴۵) اما مراد از تأمین در اینجا، جمع‌آوری و چگونگی تجمع وجوہات شرعی است.

۳-۲. تخصیص

تخصیص مصدر خَصَّص و به معنای خاص و ویژه است (اصفہانی، ۱۳۸۷، ۲۱۸-۲۱۹). اما منظور از تخصیص در این پژوهش، چگونگی تخصیص وجوہات شرعی در فعالیت‌های اقتصادی به هدف فقرزدایی از جامعه مورد نظر می‌باشد.

۳-۳. زکات

زکات یعنی نمو و برکت که از جانب خداوند در امور دنیا و آخرت داده می‌شود (نجفی، ۱۹۸۱، ۲؛ شهید اول، ۱۳۸۷، ۱۱). زکات در شرع به همان معانی لغوی یعنی رشد، زیاده و پاکی آمده است؛ زیرا با زکات اموال، خیر و برکت، طهارت و پاکی در مال و روان زکات دهنده ایجاد می‌شود (حلی، بی تا، ج ۳، ۱). زکات در قرآن به هردو معنا آمده است. آیه ۱۳ از سوره مریم بیانگر معنای لغوی زکات یعنی پاکی است چنانچه خداوند در این آیه می‌فرماید: «ما به حضرت یحی از ناحیه خود رحمت و پاکی بخشیدیم و او فردی پرهیزکار بود». همچنین زکات به معنای اصطلاحی آمده که به معنای عام یعنی شامل کمک‌های واجب و مستحب می‌شود (قرائتی، ۱۳۷۴، ۹۷).

۳-۴. خمس

خمس در لغت به معنای شمارش، یک پنجم، پنج یک ۱/۵ می‌باشد (رازمینی، بی تا، ۸۸، اصفہانی، ۱۳۸۷، ۱۶۵، پاشازانوس، ۱۳۸۸، ۱۸۷). اما در اصطلاح عبارت است از: حق مالی که خداوند مالک ملک بالاصاله، در مال مخصوص برای خود و بنی هاشم بر بندگان واجب کرده است (ر.ک: حلی، ۱۴۱۳ ه.ق، ۳۵۰؛ حلی، ۱۴۰۸ ه.ق، ج ۱، ۱۵۸-۱۶۱). فی الجمله در وجوب خمس به دلالت قرآن، روایات و اجماع فقہاء، شکی نیست و شک کنندگان در وجوب، از جمع مسلمین خارج و داخل در جرگه‌ای کافران می‌شود (انصاری، ۱۴۱۵، ۲۱).

از مجموع تعاریف که برای زکات و خمس بیان گردید؛ می‌توان چنین نتیجه گرفت:

(الف) به صورت کلی، زکات و خمس واجب است هرچند در جزئیات آن‌ها ممکن است اختلاف وجود داشته باشد؛

(ب) خمس به صورت کلی حق مالی است که خداوند بر بندگان واجب کرده است و این حق ممکن است کلی فی المعین و یا عین مشاع باشد.

۳-۵. تعریف شاخص‌ها

در این تحقیق چهار شاخص مورد توجه است که عبارتند از:

الف) نابرابری؛ نابرابری به معنای توزیع ناعادلانه امکانات و منابع، درآمد و ثروت میان افراد جامعه منظور است؛ زیرا با وجود نابرابری در جامعه، سرمایه‌ی اجتماعی و مشارکت جمعی تضعیف و استرس و ناهنجاری‌های رفتاری افزایش می‌یابد. (محمدزاده، یوسف و همکاران، شماره ۲ خرداد و تیر ۱۳۹۶، ۲۲۱)

بنابراین، تخصیص وجوهات شرعی در فعالیتهای اقتصادی بر کاهش نابرابری تسریع می‌بخشد.

ب) بهره‌وری؛ بهره‌وری یعنی حداکثر استفاده از منابع فیزیکی، نیروی انسانی و سایر عوامل به روشهای علمی به طوریکه بهبود بهره‌وری به کاهش هزینه تولید، گسترش بازارها، افزایش اشتغال و بالا رفتن سطح زندگی همه آحاد ملت، منجر شود. (بختیاری، صادق و هکاران، پاییز ۹۳، ۴۹)

هدف از افزایش بهره‌وری در این تحقیق، بیشتر تاکید بر حداکثر استفاده از وجوهات شرعی تجمیع شده در جهت فعالیتهای اقتصادی است.

ج) فقر؛ فقر با رویکردهای متفاوتی تعریف شده است که یکی از آنها، تعریف فقر با رویکرد درآمدی است؛ یعنی فقر عبارت است از ناتوانی در برآورده ساختن نیازهای اساسی انسانی (یوسفی، احمد علی، ۱۳۸۷، ۲۷۳). به سخن دیگر، فقر یعنی محرومیت شدید از تامین نیازهای اساسی و اولیه زندگی. در واقع، ناتوانی از تامین سطح استاندارد زندگی را فقر گفته‌اند (گلیک حکیم آبادی، محمد تقی و کرامتی، زینت، ۱۳۹۲، ۷۱-۷۰).

د) اشتغال؛ تمام افراد ۱۰ ساله و بیشتر که در طول هفته مرجع، طبق تعریف کار، حداقل یک ساعت کار کرده یا بنا به دلایلی به طور موقت کار را ترک کرده باشند، شاغل محسوب میشوند. شاغلان به طور عمده شامل دو گروه مزد و حقوق بگیران و خود اشتغالان می‌شوند. ترک موقت کار در هفته مرجع با داشتن پیوند رسمی شغلی، برای مزد و حقوق بگیران و تداوم کسب و کار برای خوداشتغالان، به عنوان اشتغال محسوب میشود (معاونت اقتصادی، ۱۳۹۵، ۴).

هدف از اشتغال در این تحقیق، به کارگرفتن افراد بی‌کار خانواده‌های مستحقین با حقوق و مزایای متعارف جامعه از طریق تخصیص وجوهات شرعی در پروژه‌های تولیدی و خدماتی است. اشتغال به صورت پاره وقت و یا تمام وقت متناسب با شرایط اقتصادی و خانوادگی افراد بی‌کار مستحق صورت می‌گیرد.

۴. منابع زکات

زکات دارای منابعی است که به صورت کلی به مباحث آن می‌پردازیم:

۴-۱. منابع زکات و شرایط آن در فقه شیعه

مطابق فتوای مشهور فقهای شیعه، موارد وجوب زکات اموال عبارتند از: طلا، نقره، شتر، گاو، گوسفند، گندم، جو، خرما و کشمش. وجوب زکات مشروط به شرایطی است، مانند: بلوغ، عقل، آزادی، مالکیت، توانایی تصرف در اموال و داشتن نصاب. محقق حلی، زکات را در موارد نه گانه مانند: شتر، گاو، گوسفند، طلا، نقره، گندم، جو، خرما و کشمش واجب می‌داند. اما زکات را در موارد مانند درآمد ناشی از تجارت و حبوبات مستحب می‌داند (حلی، ۱۴۱۳ ه.ق، ۳۴۷). صاحب عروه نیز زکات را بر موارد نه گانه با شرایط گفته شده واجب می‌داند و زکات غلات متعلق به غیر بالغ و مال التجاره متعلق به مجنون را برای ولی شرعی آن‌ها مستحب می‌داند اما زکات بر افراد بیهوش و مست در اثناء سال را اظهر الوجوب می‌داند (طباطبایی، سید محمد کاظم، بی تا، ۸۵-۸۷).

۴-۲. منابع زکات و شرایط آن در فقه اهل سنت

در مذهب حنفی، عقل و بلوغ شرط وجوب زکات است اما در زکات زرع و میوه شرط نیست. در مذهب حنفی، شافعی و حنبلی بر غیر مسلمان زکات واجب نیست در حالی که در مذهب امامی و مالکی بر غیر مسلمان مانند مسلمان واجب است. افزون بر آن، از شرایط زکات است توانایی مالک بر تصرف، رسیدن به حد نصاب و گذشت یک سال قمری مگر در موارد مانند غلات، میوه و معادن. تمام مذاهب چهارگانه بر وجوب زکات بر شتر، گاو (شامل بوفالو)، گوسفند (شامل بز) اتفاق نظر دارند و زکات بر حیوانات از قبیل اسب، قاطر و الاغ در صورت که از اموال تجاری محسوب نشود واجب نیست و تنها در مذهب حنفی زکات بر اسب واجب شمرده شده است اعم از مذکر و مونث.

تمام مذاهب چهارگانه بر وجوب زکات در حیوانات گفته شده با شرایط زیر اتفاق نظر دارند: ۱. رسیدن به حد نصاب؛ ۲. در تمام سال از علف بیابان بچرد؛ ۳. زکات بر حیوانات که در جهت کار استفاده می‌شود واجب نیست مگر در مذهب مالکی زکات بر حیوانات گفته شده واجب است اعم از عامل و غیر عامل؛ ۴. حیوانات گفته شده ۱۲ ماه در ملک مالک باشد.

زکات در طلا و نقره مشروط به شرایط زیر واجب است: ۱. به حد نصاب برسد؛ ۲. با حفظ نصاب یکسال در نزد مالک باشد. تمام مذاهب چهارگانه بر وجوب زکات در طلا و نقره اعم از مسکوک و شمش همانند وجوب زکات بر پول اتفاق نظر دارند اما در زیورآلات اختلاف است یعنی برخی مشمول وجوب زکات می‌داند و برخی نمی‌داند (مغنیه، ۱۴۲۱ ه.ق، ج ۱، ۱۶۶-۱۷۵).

۴-۳. احکام تأمین زکات

فرد زکات‌دهنده یا وکیل وی بدون مراجعه به امام و حاکم شرع می‌تواند زکات‌شان را محاسبه و در جهت تعیین شده، هزینه و مصرف کنند ولی بهتر است که در زمان حضور امام معصوم به امام و در زمان غیبت، به فقهای واجد شرایط پرداخت شود. زکات‌دهنده در صورت توانایی نباید در پرداخت زکات تأخیر کند و نباید در مکان دیگر با وجود مستحق در شهر خودش انتقال دهد. عمده دلایل این نظریه عبارتند از روایات که پرداخت زکات به فقیر، خرید برده و آزاد کردن وی، پرداخت بدهکاری با زکات، انتقال زکات در شهر دیگر، عدم پرداخت زکات به فاسق و شارب الخمر و گرفتن وکیل در توزیع زکات را اجازه داده است (ر.ک: حرّ عاملی، ۱۴۰۹ هـ ق، ۲۸۲-۳۵۶؛ طوسی، ۱۳۸۷ هـ ق، ص ۲۴۴).

۴-۴. احکام تخصیص زکات

فقهای مسلمان با استناد به آیه شریفه ۶۰ از سوره توبه: «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ»، موارد مصرف زکات را هشت گروه تعریف کرده‌اند که عبارتند از: (۱) فقرا (۲) مساکین. (۳) کسانی که در جمع‌آوری، حفظ و توزیع زکات میان مستحقین تلاش می‌کنند. (۴) دلجویی شدگان. (۵) بندگان. (۶) بدهکاران. (۷) هرکاری که باعث جلب رضایت خداوند باشد و (۸) در راه ماندگان.

دو گروه اول و دوم سهم در زکات را خداوند فقرا و مساکین قرار دادند و بیانگر این است که هدف اول از وجوب زکات رفع فقر و نیازمندیهای جامعه اسلامی می‌باشد؛ زیرا قرآن کریم به زبان عربی نازل شده است و در زبان عربی با اهمیت‌ترین کلمه را در اول ذکر می‌کند و از آنجا که مبارزه با فقر و متعهد شدن در قبال فقرا به‌عنوان هدف اول تعریف شده است؛ لذا آیه ۶۰ از سوره توبه با دو واژه فقرا و مساکین شروع شده است (قرضاوی، ۱۴۲۷ هـ.ق، ج ۱، ۵۱۸).

فقیر به کسی گفته می‌شود که، از تأمین مخارج سالانه‌ای که سزاوار آن است نسبت به خود و افراد تحت تکفلش ناتوان باشد اعم از بالفعل و بالقوه (موسوی خمینی، بی تا، ج ۱، ۳۳۴). تخصیص زکات به موارد هشت‌گانه مطابق قرآن، سیره پیامبر گرامی و جانشینان وی توسط معصوم در زمان حضور و توسط حاکم شرع در زمان غیبت صورت می‌گیرد. هرچند برخی از فقها توزیع زکات توسط خود مالک مال را نیز اجازه می‌دهند.

۵. احکام خمس

به دلالت قرآن، روایات و اجماع فقها، خمس یکی از واجبات مالی در اسلام بخصوص نزد شیعیان محسوب می‌شود و فی الجمله از ضروریات اسلام است (موسوی خویی، ۱۳۶۴، ۹؛ منتظری، بی تا، ۷).

۱-۵. منابع خمس و شرایط آن در فقه شیعه

خداوند در سوره انفال، آیه ۴۱ می‌فرماید: «وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَ مَا أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّلَاقِ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ». در این آیه شریفه با دوبار بیان تأکید با کلمه «أَنَّ» با عنایت ویژه، اهمیت خمس را بیان شده است. هرچند کلمه «غَنِمٌ» در لغت به معنای غلبه و پیروزی است اما این کلمه به هر چیزی که باعث پیروزی انسان شود ولو با تبدیل مال به آن بدون سود و فایده باشد؛ صدق نمی‌کند. منظور از «غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ» در آیه فوق خمس است که پرداخت آن بر هر مسلمان واجب می‌باشد و موارد پنجگانه مانند: غنایم جنگی، معادن، گنج، غوص و منفعت کسب را شامل است اما وجوب خمس در موارد مانند «مال حلال مخلوط به حرام» و «زمینی که ذمی از مسلمان بخرد» از اطلاق آیه فوق به دست نمی‌آید و تنها بر اساس روایات بر وجوب آن استناد کرده‌اند. به صورت کلی، عموم آیه فوق شامل معادن، گنج، غوص، ارباب مکاسب و حتی جوایز را شامل است (منتظری نجف آبادی، بی تا، ج ۱، ۷۰۹).

۲-۵. منابع خمس و شرایط آن در فقه اهل سنت

در فقه اهل سنت بر اصل تشریع و وجوب خمس تأکید شده است با این تفاوت که تنها برخی از موارد هفتگانه مشمول خمس است نه بیشتر. چنانچه موارد زیر بیانگر این مسأله است:

الف) وجوب خمس بر غنایم جنگی به اتفاق تمام مذاهب واجب است؛

ب) افزون بر غنایم جنگی، معادن و گنج هم در مذهب حنفی مشمول خمس است چه زیاد باشد و یا کم بدون اعتبار نصاب ولی در مذاهب مالکی، شافعی و حنبلی اگر معدن به حد نصاب برسد تنها زکات بر آن واجب است هرچند گنج در نگاه آن‌ها مشمول خمس است اعم از کم و زیاد بدون اعتبار نصاب؛

ج) در مذاهب چهارگانه موارد مانند: بدست آوردن جواهر از دریا توسط غواصی، مازاد بر مخارج سال که از منافع ناشی از تجارت، زراعت و صنعت بدست می‌آید، زمینی که کافر ذمی از مسلمان بخرد و مال حلال مخلوط به حرام مشمول خمس نیست (مغنیه، ۱۴۲۱ ه.ق، ج ۱، ۱۸۷-۱۸۸).

ح) ابوحنیفه معتقد به وجوب خمس در طلا، نقره و آهن می‌باشد. خمس در صورتی بر معادن واجب است که اولاً، استخراج و تصفیه شود؛ ثانیاً، تمام هزینه‌های صرف شده در روند استخراج، محاسبه و کسر

گردد اما شافعی معتقد به وجوب زکات تنها در معادن از قبیل طلا و نقره است نه بیشتر (طوسی، ۱۴۰۷ هـ ق، ج ۲، ۱۱۶-۱۱۸).

۳-۵. احکام تأمین و تخصیص خمس

در دیدگاه بسیاری از فقهای شیعه، خمس به موارد هفتگانه تعلق می‌گیرد. پرسش این است: چه کسی در عصر کنونی مسئولیت تأمین و جمع‌آوری خمس را به عهده دارد؟ و به چه کسانی توزیع و تخصیص داده شود؟.

در نگاه غالب فقها به دلیل آیه ۴۱ سوره انفال و برخی روایات، خمس به شش سهم تقسیم شده است که با بررسی موارد زیر، پرسش‌های مطرح در فوق نیز پاسخ داده می‌شود:

(الف) خمس به شش سهم تقسیم می‌شود که سه سهم آن متعلق است به خدا، پیامبر گرامی اسلام (ص) و امام معصوم (ع) که در زمان غیبت تمام سهام سه‌گانه به امام زمان (عج) تعلق دارد. سه سهم دیگر به ایتام، مساکین و درراه‌ماندگان که از طرف پدر به هاشم منتسب هستند، اختصاص دارد مشروط به این‌که هر سه گروه دارای ایمان باشند بدون توجه به عدالت. افزون بر آن، در ایتام فقرا و در ابن‌السبیل اعم از سفر معصیت و طاعت، احتیاج و نیازمندی شرط است. هرچند کسی که در سفر درمانده شده است، در شهر خودش ثروتمند باشد. بهتر آن است که خمس میان مستحقین با توجه به اولویت‌ها تخصیص داده شود و به کسانی که متجاهر به فسق هستند نباید خمس داد (طباطبایی یزدی، سید محمد کاظم، العروة الوثقی، ۱۴۰۹ هـ ق، ج ۲، ۴۰۳).

نصف خمس؛ یعنی سهم امام علیه السلام در زمان غیبت باید به مجتهد جامع الشرایط که در جایگاه نائب امام قرار دارد؛ پرداخته شود و یا مطابق نظر وی عمل گردد. به عبارت دیگر، مجتهد جامع الشرایط متوکی سهم امام از خمس در زمان غیبت معرفی شده است. اما مسئولیت نصف دیگر خمس؛ یعنی سهم سادات به عهده فرد خمس‌دهنده است و نیاز به مراجعه مجتهد جامع الشرایط نیست ولی از آنجا که مجتهد دارای تخصص در مسایل دینی است و آگاه‌تر به شرایط و موقعیت‌های اجتماعی می‌باشد؛ از باب احتیاط به ایشان پرداخت و یا تحت نظر وی عمل شود (ر.ک: طباطبایی حکیم، ۱۴۱۶ هـ ق، ج ۹، ۵۶۷-۵۸۵).

۶. مدل‌های تحقیق

در خصوص تأمین و تخصیص وجوهات شرعی، دو مدل در نظر گرفته شده است که به توضیح آن‌ها پرداخته می‌شود:

۶-۱. مدل اول

در این مدل، تامین و تخصیص وجوهات شرعی از قبیل زکات و خمس کاملاً به شکل سنتی صورت می‌گیرد؛ یعنی مراجع تقلید دارای دفتر مرکزی و مشخص در یک شهر و نمایندگی‌ها در سایر شهرها و کشورها هستند که از طریق وکلای مجتهد و یا خود افراد، وجوهات تجميع می‌شود و به مواردی مانند: فقرا، مساکین، درراه‌ماندگان، بدهکاران، طلاب حوزه‌های علمیه، ساختن مساجد، کتابخانه، حوزه علمیه و مانند آن، توسط خود مجتهد یا زیر نظر وی به مصرف می‌رسد. تامین و تخصیص وجوهات شرعی در شرایط موجود با همین مدل صورت می‌گیرد. مدل فوق، غالباً به صورت پراکنده و فردی در جهت کمک به فقرا و اقدام می‌نماید که تنها بخشی از مشکلات اقتصادی مستحقین به صورت موقت با این روش قابل حل است و همین مساله باعث شده است که راهکار مشخص در جهت کاهش فقر، نابرابری و بیکاری در جوامع اسلامی به ویژه جامعه غزنی افغانستان از طریق وجوهات شرعی مورد غفلت قرار گیرد. در حالی که مدیریت این منبع مالی بخش زیادی از مشکلات اقتصادی را کاهش می‌دهد. از این روی، برآن شدیم تا مدل دیگری را که کارآمدی بیشتر در تحقق شاخص‌های مورد نظر داشته باشد؛ مطرح کنیم.

جدول ۱: ویژگی‌های مدل اول تامین و تخصیص وجوهات شرعی

تامین وجوهات شرعی	تخصیص وجوهات شرعی	موارد تخصیص وجوهات شرعی
دفتر مجتهد اقدام به جمع‌آوری وجوهات شرعی می‌نماید	خود صاحب مال با اجازه مجتهد اقدام به توزیع به مستحقین می‌نماید	فقرا، مساکین، بدهکاران، درراه‌ماندگان، و.....
وکلای مجتهد اقدام به جمع‌آوری می‌کنند	نمایندگان ویژه مجتهد با اجازه مجتهد اقدام به توزیع می‌نمایند	ساختن مساجد، مدارس علمیه
خود صاحب مال به طور مستقیم، وجوهات خویش را به دفتر مجتهد تحویل می‌دهد.	خود مجتهد به طور مستقیم اقدام به توزیع می‌نماید	ساختن درمانگاه و....

۶-۲. مدل دوم

مدل دوم در جهت تامین و تخصیص وجوہات شرعی با مکانیزم خاص در فعالیت‌های اقتصادی تلاش دارد. این مدل با توجه به موارد زیر، به تامین و تخصیص وجوہات شرعی می‌پردازد:

۱. تامین و تخصیص وجوہات شرعی تنها توسط مجتهد و زیر نظر ایشان صورت می‌گیرد؛
۲. تامین و تخصیص وجوہات شرعی با ساختار مشخص در قالب کمیته‌های مشورتی، نظارتی، مالی و اجرایی انجام می‌گیرد که، اعضای تمام کمیته‌ها از سوی مجتهد جامع الشرایط با بُرد تخصصی فقه و اقتصاد، فقه و سیاست، فقه و حقوق، انتخاب می‌شود؛
۳. در این مدل، با توجه به شرایط جامعه، نهادهای خدماتی و تولیدی ایجاد و پس از شناسایی مستحقین به استخدام افراد بیکار خانواده‌های مستحق با حقوق متعارف اقدام می‌شود.

جدول ۲: ویژگی‌های مدل دوم تخصیص وجوہات شرعی

تامین وجوہات شرعی	تخصیص وجوہات شرعی	موارد تخصیص وجوہات شرعی
دفتر مجتهد اقدام به جمع‌آوری وجوہات شرعی می‌نماید	تخصیص وجوہات شرعی فقط توسط خود مجتهد و یا زیر نظر ایشان انجام می‌شود	ایجاد شرکت‌های تولیدی و خدماتی، استخدام نیروی کار فعال خانواده‌های مستحقین با حقوق و مزایای متعارف جامعه
وکلائی مجتهد اقدام به جمع‌آوری می‌کنند		ساختن مساجد، مدارس علمیه و مانند آن
خود صاحب مال به طور مستقیم، وجوہات خویش را به دفتر مجتهد تحویل می‌دهد.		توزیع وجوه نقدی ماهوار به خانواده‌هایی که فاقد نیروی کار فعال هستند.

۷. ولایت غزنی

ولایت غزنی با مرکزیت شهر غزنی یکی از سی و چهار ولایت با مساحت حدود ۲۲۴۶۰٫۵ کیلومتر مربع در جنوب افغانستان قرار دارد. این ولایت از شمال و شمال غربی به ولایات میدان وردک، کابل و بامیان، از شرق به ولایات پکتیا و پکتیکا از جنوب به ولایت زابل و از غرب به ولایات ارزگان و دایکندی موقعیت دارد. ولایت غزنی در ۱۳۵ کیلومتری جنوب غرب کابل یعنی به سمت غرب شاهراه کابل و قندهار موقعیت دارد. این ولایت به شمول مرکز دارای ۱۹ واحد اداری و ۱۸ ولسوالی و ۳۱۸۵ قریه

می‌باشد. غزنی تاریخ ۱۵۰۰ ساله قبل از اسلام دارد و دارای آثار تاریخی فراوان است که بیشتر آن‌ها به دلیل بی توجهی دولت مردان، جنگ و ناامنی از بین رفته است. این ولایت افزون بر داشتن پیشینه زرین تاریخی، دارای شخصیت‌های مشهور سیاسی، علمی و عرفانی نیز بوده است. جایگاه رفیع تاریخی غزنی باعث شد که این ولایت در سال ۲۰۰۷ از سوی سازمان علمی و فرهنگی کشورهای اسلامی (آیسیکو) به‌عنوان مرکز فرهنگ و تمدن جهان اسلام برای سال ۲۰۱۳ انتخاب گردید. ولایت غزنی به دلیل آب و هوای نسبتاً مناسب دارای محصولات متعدد از جمله گندم، جو و... و همچنین دارای میوه‌جات مانند انگور، سیب، زردآلو و ... می‌باشد. نزدیک به ۷۰٪ مردم در روستاها زندگی و از طریق کشاورزی امرار معاش می‌کنند. در این ولایت اقوام مختلف ساکن هستند که متأسفانه به دلایل مختلف، آمار دقیق از جمعیت افغانستان و اقوام متعدد ساکن ولایت غزنی وجود ندارد و آمارهای منتشره غیر دقیق و بر اساس تخمین و حدسیات از سوی اداره ملی احصائیه و سایر نهادها است. (ر.ک: پروفایل ولایت غزنی - چشم انداز انکشاف اقتصادی و اجتماعی - جمهوری اسلامی افغانستان، وزارت اقتصاد، اداره مستقل ارگان‌های محلی جمهوری اسلامی افغانستان؛ میثاق شهروندی مؤسسه پاملرنه؛ ریاست معارف غزنی و ویکی پدیا دانش‌نامه آزاد).

کل جمعیت ولایت غزنی، ۹۲۴،۴۵۵،۱ نفر تخمین زده شده است که از آن میان، جمعیت شیعه اعم از هزاره، سادات، قزلباش و بیات ۹۰۰،۵۸۰ نفر برآورد شده است. (ویکی پدیا دانش‌نامه آزاد به نقل از: Ethnic demographic statistics taken from <http://www.aims.org.af>)

جدول ۳: جمعیت شیعیان در هر ولسوالی

ولسوالی	کل جمعیت
اجرستان	۱۴۴۰۰
جغتو	۳۰۰۰۰
جاغوری	۳۵۰۰۰۰
خواجه عمری	۹۹۰۰
خوکیانی	۴۸۰۰
رشیدان	۴۸۰
غزنی	۷۷۰۰۰
قره باغ	۶۶۰۰۰
مالستان	۱۸۰۰۰۰
ناهور	۱۵۰۰۰۰

۱۸۰۰۰	واغظ
۹580.00	جمع کل

۷-۱. وجوهات شرعی در غزنی

مطابق مطالعات جدیدتر، عناصر سه‌گانه‌ای درآمد، بهداشت و آموزش، تابع رفاه و یا تابع خانوار را تشکیل می‌دهند و برای هر عنصر یک حد اقل قابل قبول در نظر می‌گیرند و اگر هر فرد یا خانواده‌ای در شرایط کمتر از آن حداقل قرار بگیرد؛ زیر خط فقر قرار دارند. با رویکرد عینی به خط فقر، معیار حداقل درآمد مطابق اندازه و بُعد خانواده تعریف شده است و با رویکرد ذهنی، میزان رضایتمندی افراد مطابق اندیشه و جایگاه‌شان از زندگی مورد توجه است.^۳ به صورت کلی با هر رویکرد به فقر و خط فقر نگاه بیاندازیم نتیجه می‌گیریم که، نزدیک به ۷۰٪ شهروندان افغانستان در سطح کل و شهروندان ولایت غزنی در سطح خاص زیر خط فقر قرار دارند؛ زیرا درآمد سرانه با توجه به سال ۱۴۰۰ برابر بوده است با ۵۰۰ دلار؛ یعنی درآمد هر سر افغانستانی در روز تقریباً ۱,۳۷ دلار که معادل ۱۱۷ افغانی می‌شود؛

با توجه به میزان جمعیت ولایت غزنی خواهیم داشت:

۱. جمعیت مشمول وجوهات شرعی در این ولایت، حدود 900580 نفر برآورد شده است؛

۲. ۷۰٪ جمعیت فوق، زیر خط فقر قرار دارند که نزدیک به 630406 نفر می‌باشند؛

۳. 30٪ جمعیت گفته شده، در شرایط بهتر زندگی قرار دارند و ملزم به پرداخت وجوهات

شرعی هستند که در حدود 270174 نفر می‌باشند؛

۴. به طور متوسط اگر هر خانواده‌ای که ملزم به پرداخت وجوهات شرعی هستند را ۵ نفر

در نظر بگیریم؛ مجموع خانواده‌های پرداخت‌کنندگان می‌شود:

$$174/5=54034.8,270$$

۵. به طور متوسط هر خانواده از 034.8,54 در سال مبلغ 000,40 افغانی به‌عنوان

وجوهات شرعی بپردازد؛ مجموع وجوهات شرعی در سطح ولایت غزنی می‌شود:

$$000AF,392.161.000=2,034.8*40,54$$

۶. از تقسیم وجوهات تجمیع شده بر مستحقین 70٪، درآمد سالانه هر مستحق خواهد شد:

$$428.5 AF,406=3,000/630,392.161.2$$

۷. درآمد روزانه هر مستحق از تقسیم درآمد سالانه بر ۳۶۵ روز به دست می‌آید و داریم:

۱. دادگر، یدالله، اقتصاد بخش عمومی، چاپ دوم، ایران: قم، موسسه انتشارات، ۱۳۸۶، ص ۲۵۷.

2. Per capita income in Afghanistan ۲۰۲۲, THE WORLD BANK.

$$428.5/365=9.39 \text{ AF},3$$

۸. اگر وجوهات تجميع شده، به مستحقين به صورت نقدي مطابق روش موجود توزيع شود، هر مستحق به طور متوسط در سال 428.5,3 افغانی و به ازای هر روز ۹,۳۹ افغانی دریافت می کند که رقم بسیار پایین و ناچیز است و با این مبلغ، به تحقق شاخص های مورد توجه تحقیق هرگز نمی توان رسید. از این روی، ضرورت دارد که تأمین و تخصیص وجوهات شرعی باید به گونه ای ساماندهی شود که بیشترین بهره وری اقتصادی را در قالب افزایش سطح درآمدی مستحقین داشته باشد؛

۹. معادل دلاری کل وجوهات تجميع شده برابر است با:

$$141.17 \$,428.000/85=25,392.161.2$$

۱۰. مبلغ بیست و پنج میلیون دلار آمریکای در شرایط موجود افغانستان طی یک سال، مبلغ قابل توجه است که با سرمایه گذاری در پروژه های تولیدی و خدماتی دارای کارایی بسیار بالاتری خواهد بود؛ زیرا یک کاسه کردن وجوهات، افزون بر جلوگیری از پراکندگی منابع و عدم کارایی آن، باعث انباشت سرمایه و زمینه ساز سرمایه گذاری بهینه در جامعه می شود که بدون شک بر روند ریشه کنی فقر در قالب اشتغال و ایجاد درآمد برای فقرای جامعه تسريع می بخشد؛

۱۱. بهره وری اقتصادی از مجموع وجوهات شرعی جمع آوری شده، در صورت ممکن است که کل وجوهات در بخش های اقتصادی به جریان انداخته شود و با مدیریت درست منابع، شرایط زندگی خانواده های مستحقین در جهت بهبود، تغییر چشم گیری خواهد یافت. افزون بر آن، سودجویی از وجوهات شرعی که در شرایط کنونی تاحدودی وجود دارد نیز به صفر میل می کند.

۲-۷. ساماندهی اقتصادی وجوهات شرعی در قالب مدل برتر

با فهم این مسأله که، توزیع وجوهات شرعی با مدل موجود، ناتوان از حل مشکلات اقتصادی مستحقین است. بنابراین، لازم است به منظور تأمین وجوهات پراکنده، الگوی مطلوب در این جهت طرح گردد که اولاً، مانع پراکندگی منابع شود؛ ثانیاً، از منابع تجميع شده در جهت کاهش فقر مستحقین استفاده شود؛ ثالثاً، متناسب با شرایط درآمدی و فرهنگی مستحقین، فعالیت های اقتصادی صورت بگیرد. مدل پیشنهادی به عنوان الگوی مطلوب دارای ساختار مشخص و به دور از پیچیدگی طراحی شده است تا با پیاده سازی آن در جامعه مورد نظر، بخش زیادی از مشکلات اقتصادی مستحقین رفع شود.

۷-۲-۱. ساختار مدل برتر

الگوی مطلوب تأمین و تخصیص در جهت مدیریت بهتر وجوهات شرعی از عناصر زیر کمک می‌گیرد تا زمینه ساز شرایط بهتر زندگی فقرای جامعه گردد.

۷-۲-۱-۱. شورای علماء

یکی از ارکان مهم ساختار الگو، شورای علماء است که اعضای تشکیل دهنده آن تمام مسئولین بخش وجوهات شرعی می‌باشد. این شورا با توجه به شرایط عمومی ولایت غزنی دارای عناصر مهم زیر است:

۷-۲-۱-۱-۱. مجتهد جامع الشرایط

در رأس شورای علماء، مجتهد جامع الشرایط قرار دارد که با توجه به جمعیت هر منطقه، افرادی را به عنوان جمع‌آوری کنندگان و توزیع کنندگان وجوهات شرعی به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم تعیین می‌نماید. مجتهد دارای اختیارات نظارتی، مشورتی و اجرایی است و به طور مستقیم در جهت افزایش یا کاهش و یا لغو عضویت اعضای شورای علماء با توجه به حفظ مصالح عمومی و نظریات کارشناسان، می‌پردازد. هرچند تعدد مقلدین در ولایت غزنی و عدم حضور شخص مجتهد در این ولایت ممکن است روند تطبیق الگوی مطرح در این پژوهش را آهسته بسازد اما از طریق نمایندگان خاص مجتهد، حل این نوع مشکل امکان پذیر است. از این روی، عنصر دیگری در جهت تحقق اهداف این پژوهش افزوده می‌شود.

۷-۲-۱-۱-۲. نمایندگان خاص مجتهد

مجتهد جامع الشرایط، بایستی ۵ نفر قابل اعتماد و متعهد را به حیث نمایندگان ویژه خود در ولایت غزنی معرفی نمایند تا تمام فعالیت‌های مربوط به وجوهات شرعی را گزارش و در جهت شرایط بهتر تأمین و تخصیص وجوهات شرعی ایفای وظیفه نمایند.

۷-۲-۱-۳. عاملین (جمع‌آوری کنندگان وجوهات)

از آنجا که ولایت غزنی به شمول مرکز، دارای ۱۸ ولسوالی می‌باشد و از این میان افزون بر مرکز ولایت، ۱۱ ولسوالی دارای جمعیت شیعه نشین هستند؛ لذا برای هر ولسوالی با توجه به جمعیت و پراکندگی منطقه به ازای هر دو هزار نفر، یک نفر به عنوان عامل جمع‌آوری وجوهات شرعی از سوی نمایندگان ویژه مرجع تقلید و با تأیید مستقیم ایشان تعیین می‌شود.

جدول ۴: تعداد جمع‌آوری کنندگان وجوهات شرعی به تناسب ولسوالی‌ها

ولسوالی	کل جمعیت	تعداد عاملین
اجرستان	۱۴۴۰۰	۷ نفر
جغتو	۳۰۰۰۰	۱۵ نفر
جاغوری	۳۵۰۰۰۰	۱۷۵ نفر
خواجه عمری	۹۹۰۰	۵ نفر
خوکیانی	۴۸۰۰	۳ نفر
رشیدان	۴۸۰	۱ نفر
غزنی	۷۷۰۰۰	۳۷ نفر
قره باغ	۶۶۰۰۰	۳۳ نفر
مالستان	۱۸۰۰۰۰	۹۰ نفر
ناهور	۱۵۰۰۰۰	۷۵ نفر
واغظ	۱۸۰۰۰	۹ نفر
جمع کل	۹۰۰۵۸۰	۴۵۰ عضو

با توجه به جدول فوق، جمع‌آوری‌کنندگان وجوہات شرعی در سطح ولایت غزنی ۴۵۰ نفر می‌باشند که مطابق وظیفه‌ای تعیین شده با مکانیزم خاص به تجمیع وجوہات شرعی می‌پردازند.

۷-۲-۱-۱-۴. تخصیص دهندگان وجوہات شرعی

اعضای تخصیص دهندگان وجوہات شرعی همان اعضای جمع‌آوری‌کنندگان هر ولسوالی می‌باشند که دارای وظایف زیر می‌باشند:

۱. اعضای گفته شده، افزون بر جمع‌آوری وجوہات منطقه تحت مسئولیت خود، به شناسایی

مستحقین نیز می‌پردازند؛

۲. شناسایی مستحقین به سه روش ممکن است: الف) از طریق خود مسئولین مربوطه؛ ب)

از طریق مراجعه فرد مستحق؛ ج) از طریق متنفذین منطقه؛

۳. از طریق مصاحبه با مستحقین و مشاهده شرایط زندگی آنها، سطح درآمدشان در دو سطح اولیت‌بندی و ثبت می‌شوند: ۱. مستحقین سطح اول، کسانی هستند که افزون بر شدت فقر، فاقد نیروی کار فعال هستند و ۲. مستحقین سطح دوم، دارای نیروی کار فعال می‌باشند؛

۴. مسئولین مربوطه پس از تعیین سطح و ثبت نام مستحقین، فهرست مشخصات ثبت شده را در اختیار نمایندگان ویژه بخش تخصیص و مجتهد قرار می‌دهد و تصمیماتی مبنی بر پرداختی معین به صورت ماهوار به مستحقین فاقد نیروی کار و استخدام نیروی کاری مستحقین دارای نیروی فعال اتخاذ می‌گردد؛

۵. اعضای تخصیص، هر ماه یکبار با حضور نمایندگان ویژه ترتیب جلسه داده و مشکلات موجود و نحوه رسیدگی به حل آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

2-7-2-1. پرداخت‌کنندگان وجوهات شرعی

با توجه به آمار گفته شده، پرداخت‌کنندگان وجوهات شرعی در سطح ولایت غزنی ۳۰٪ هستند که به طور متوسط 54،034.5 خانواده ۵ نفره می‌باشند و با فرض پرداختی سالانه از سوی هر خانواده به مبلغ 40،000 هزار افغانی، مجموع پرداختی می‌شود:

$$000,392,161,000 = 2,034.8 * 40,54$$

جدول زیر بیانگر مقدار پرداختی وجوهات شرعی به تفکیک هر ولسوالی را نشان می‌دهد. ولسوالی جاغوری دارای بیشترین مقدار پرداختی و ولسوالی رشیدان دارای کمترین پرداختی می‌باشند.

جدول ۵: مقدار پرداختی وجوهات شرعی هر ولسوالی بر اساس خانواده

تعداد عاملین	۳۰٪ پرداخت‌کنندگان وجوهات شرعی	کل جمعیت	ولسوالی
۷ نفر	$0,34,560,000 = *40864 * 30 / 100 / 5 = 14,40000$	۱۴،۴۰۰	اجرستان
۱۵ نفر	$000,000,72000 = *401800$	۳۰،۰۰۰	جغتو
۱۷۵ نفر	$000,000,084000 = ,00 * 4021,0$	۳۵۰،۰۰۰	جاغوری

۵ نفر	$000.023,76000 = 40594 *$	۹,۹۰۰	خواجه عمری
۳ نفر	$000.011,52000 = 40288 *$	۴,۸۰۰	خوکیان ی
۱ نفر	$000.152.000 = 1,408.28 *$	۴۸۰	رشیدان
۳۷ نفر	$000.800.000 = 184.620 * 40.4$	۷۷,۰۰۰	غزنی
۳۳ نفر	$000.400.000 = 158.960 * 40.3$	۶۶,۰۰۰	قره باغ
۹۰ نفر	$000.000.000 = 432.800 * 40.10$	۱۸۰,۰۰۰	مالستان
۷۵ نفر	$000.000.000 = 360.000 * 40.9$	۱۵۰,۰۰۰	ناهور
۹ نفر	$000.200.000 = 43.080 * 40.1$	۱۸,۰۰۰	واغظ
۴۵۰ عضو	$000.392.161.2$	58.009 0	مجموع

۷-۲-۱-۳. مستحقین وجوهات شرعی (در یافت کنندگان)

بر اساس برآوردهای انجام شده، از کل جمعیت مورد نظر؛ یعنی ۹۰۰۵۸۰ نفر در ولایت غزنی، ۳۰٪

آن را یعنی ۲۷۰۱۷۴ نفر پرداخت کنندگان وجوهات شرعی تشکیل می دهند که به طور متوسط

۰۳۴.۸۵۴ خانواده ۵ نفره می باشند و با فرض پرداختی سالانه از سوی هر خانواده به مبلغ ۰۰۰.۴۰ هزار

افغانی، مجموع پرداختی می شود:

$$000.392.161.000 = 2.034.8 * 40.54$$

از سوی دیگر، ۷۰٪ مردم از میان ولسوالی‌های یازده‌گانه، مستحق وجوہات شرعی هستند که مجموع کل افراد مستحق می‌شود:

$$406,580 \times 70/100 = 630,900$$

که به طور متوسط ۱۲۶،۰۸۱.۲ خانوادہ ۵ نفره می‌باشند که به صورت زیر محاسبه می‌شود

$$630,900 / 5 = 126,180.4$$

جدول ۶: مستحقین وجوہات شرعی در قالب خانوادہ به تفکیک هر ولسوالی

ولسوالی	کل جمعیت	۷۰٪ مستحقین وجوہات شرعی	تعداد دہندگان	تخصیص
اجرستان	۱۴۴۰۰	$2,0160/100/5 = 7 \times 14,400$	۷ نفر	
جغتو	۳۰۰۰۰	$200,000/5 = 4.21$	۱۵ نفر	
جاغوری	۳۵۰۰۰۰	$000,000/5 = 49,245$	۱۷۵ نفر	
خواجہ عمری	۹۹۰۰	$386,930/5 = 1.6$	۵ نفر	
خوکیانی	۴۸۰۰	$360/5 = 672.3$	۳ نفر	
رشیدان	۴۸۰	$336/5 = 67.2$	۱ نفر	
غزنی	۷۷۰۰۰	$780,900/5 = 10.53$	۳۷ نفر	
قرہ باغ	۶۶۰۰۰	$240,200/5 = 9.46$	۳۳ نفر	
مالستان	۱۸۰۰۰۰	$200,000/5 = 25,126$	۹۰ نفر	
ناہور	۱۵۰۰۰۰	$000,000/5 = 21,105$	۷۵ نفر	
واغظ	۱۸۰۰۰	$520,600/5 = 2,12$	۹ نفر	
جمع کل جمعیت	۹۵۸۰.۰۰	۰۸۱.۲، ۱۲۶	۴۵۰ عضو	

۷-۳. فرآیند اجرایی الگو

اجرایی شدن بهتر تأمین وجوہات شرعی مبتنی است بر سازوکار مشخص که از طریق روابط سازنده میان کمیته‌های مشورتی، نظارتی، اجرایی و مالی با وظایف مشخص امکان پذیر است.

۷-۳-۱. کمیته مشورتی

این کمیته افزون بر تمام نمایندگان ویژه، از ۲۰ عضو از اعضای جمع‌آوری کنندگان تشکیل می‌شود؛ یعنی از هر ولسوالی به شمول مرکز ولایت غزنی از میان اعضای جمع‌آوری کنندگان به تناسب جمعیت هر ولسوالی با رضایت سایر اعضا و تأیید نمایندگان ویژه و مجتهد در کمیته مشورتی عضویت می‌یابد.

۷-۳-۲. کمیته نظارت

کمیته نظارت از تمام اعضای نمایندگان ویژه و از هر بخش اداری ولایت غزنی تشکیل می‌شود. به عبارت دیگر، کمیته نظارت از ۵ نماینده ویژه و ۳۵ عضو از اعضای ۴۵۰ نفره جمع‌آوری کنندگان وجوہات شرعی تشکیل می‌شود که مجموع اعضای این کمیته ۴۰ نفر است.

۷-۳-۳. کمیته مالی

کمیته مالی متشکل از ۱۶ عضو اصلی است که پنج نفر از اعضای نمایندگان ویژه و یازده نفر از جمع‌آوری کنندگان به نمایندگی از هر ولسوالی هستند. این کمیته تنها بخش مالی ناشی از وجوہات شرعی را به عهده دارد و بر اساس وظایف تعریف شده خویش عمل می‌کند.

۷-۳-۴. کمیته اجرایی

کمیته اجرایی با عضویت اعضای نمایندگان ویژه و جمع‌آوری کنندگان وجوہات با تأیید مجتهد جامع الشرایط و سایر اعضا، تشکیل می‌شود و این کمیته به منظور بهتر اجرایی شدن مصوبات مطابق وظایف خویش عمل می‌نماید.

اعضای کمیته اجرایی با بُرد تخصصی در رشته‌های اقتصاد و مدیریت با تأیید مجتهد جامع الشرایط و سایر اعضا، به هدف تحقق شاخص‌های مورد توجه رساله، در دو بخش فعالیت می‌نماید:

۷-۳-۴-۱. بخش تولیدی و خدماتی

این بخش، از نمایندگان ویژه و ۱۲ نفر از ۲۴ عضو از اعضای کمیته اجرایی تشکیل می‌شود. بخش گفته شده به هدف تخصیص وجوہات شرعی در فعالیت‌های تولیدی و خدماتی سودآور با استفاده از نیروی کار فعال مستحقین تلاش می‌کند.

۷-۴-۳. بخش توزیعی

بخش توزیعی، از نمایندگان ویژه و ۱۲ نفر از ۲۴ عضو از اعضای کمیته اجرایی به هدف حمایت از خانواده‌های مستحقینی که، فاقد نیروی کار فعال هستند؛ تشکیل می‌شود و به صورت ماهوار حقوق مشخص به هر خانواده پرداخت می‌گردد.

۸. شاخص‌های اصلی و فرعی

تحلیل تحقیق حاضر مبنی بر تخصیص وجوهات شرعی در فعالیتهای اقتصادی با توجه به شاخص‌های اصلی و فرعی صورت می‌گیرد.

جدول ۷: شاخص‌های اصلی و فرعی تحقیق

شاخص‌های اصلی	شاخص‌های فرعی
کاهش نابرابری	ایجاد فرصت‌های برابر
	کاهش تبعیض
	افزایش سطح آموزش
	کاهش تنش‌های اجتماعی
افزایش بهره‌وری	بهبود شرایط درآمدی مستحقین
	سرمایه‌گذاری بیشتر
	کاهش هزینه‌های تولیدی
	افزایش رفاه مستحقین
کاهش فقر	همزیستی مسالمت‌آمیز
	استخدام نیروی کار فعال مستحقین

افزایش سطح سواد و بهداشت	
بهبود زندگی مستحقین فاقد نیروی کار فعال	
امنیت شغلی مستحقین	ایجاد اشتغال
فعال شدن عوامل تولید	
رضایتمندی نیروی کار مستحقین	
کاهش آسیب‌های روانی	
افزایش فعالیت‌های اقتصادی مولد	
کاهش چالش‌های خانوادگی	

۱. ساخت سلسه مراتبی

ساخت سلسله مراتبی با توجه به شاخص‌های اصلی و فرعی در چند سطح انجام می‌شود:

الف) سطح اول: هدف کلی از تصمیم‌گیری

از آنجا که رساله حاضر در پی تخصیص وجوهات شرعی در فعالیت‌های اقتصادی در قالب دو مدل است؛ لذا هدف کلی از تصمیم، همین مساله می‌باشد؛

ب) سطح دوم: شاخص‌های اصلی

در این سطح، شاخص‌های اصلی مانند کاهش نابرابری، افزایش بهره‌وری، کاهش فقر و افزایش اشتغال مبنای تصمیم‌گیری قرار دارند.

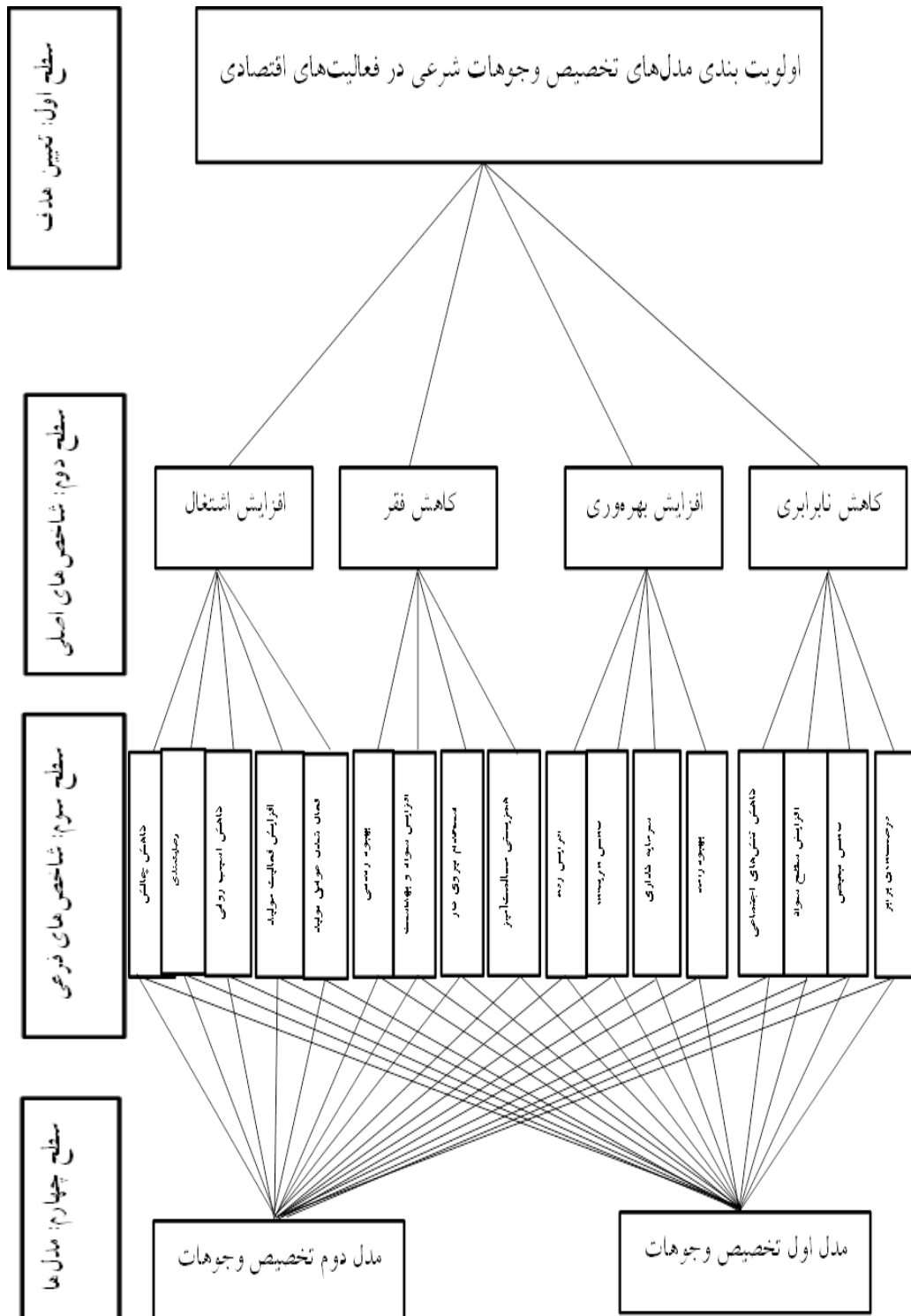
ج) سطح سوم: شاخص‌های فرعی

در این سطح شاخص‌های فرعی قرار دارند که هر شاخص اصلی دارای چندین زیر معیار است؛

(د) سطح چهارم: مدل‌ها

در آخرین سطح، مدل‌های تخصیص وجوهات شرعی قرار دارد که با توجه به شاخص‌های اصلی و فرعی، در مورد آن تصمیم‌گیری می‌شود.

شکل ۱: ساخت سلسله مراتبی

۱۰. وزن نسبی شاخص‌های چهارگانه نسبت به هدف

پس از ارزیابی دو مدل تخصیص وجوهات شرعی و توضیح ساختار مدل دوم، به رتبه‌بندی آن‌ها با استفاده از تکنیک AHP می‌پردازیم. پرسشنامه‌های توزیع شده میان نخبگان بر اساس اعداد جدول ۸ تنظیم و مطابق وزن داده شده به هریک از شاخص‌ها و مدل‌ها، وزن نسبی آن‌ها با روش تکنیک AHP محاسبه شده و سپس بر اساس وزن نهایی، مدل‌ها اولویت بندی و در نهایت مدل مطلوب انتخاب گردیده است.

جدول ۸، جدول نه کمیته مقایسه دو دویی شاخص‌ها

امتیاز	تعریف	توضیح
۱	Equally preferred	اهمیت مساوی در تحقق هدف، دو شاخص اهمیت مساوی دارند
۳	Moderately preferred	اهمیت اندکی بیشتر تجربه نشان می‌دهد که برای تحقق هدف، اهمیت ا اندکی بیشتر از ا است
۵	Strongly preferred	اهمیت بیشتر تجربه نشان می‌دهد که برای تحقق هدف، اهمیت ا ا بیشتر از ا است
۷	Very strongly preferred	اهمیت خیلی بیشتر تجربه نشان می‌دهد که برای تحقق هدف، اهمیت ا خیلی بیشتر از ا است
۹	Extremely preferred	اهمیت مطلق اهمیت خیلی بیشتر ا نسبت به ا به طور قطعی به اثبات رسیده است.
۲ و ۴ و ۶ و ۸	Intermediate values	ترجیحات بینابین هنگامی که حالت میانه وجود دارد

اشتغالزایی	فقرزدایی	افزایش بهره‌وری	کاهش نابرابری	هدف: تخصیص وجوهات شرعی در فعالیتهای اقتصادی
۳	$\frac{1}{7}$	۵	۱	کاهش نابرابری

افزایش بهره‌وری	$\frac{1}{5}$	۱	۵	$\frac{1}{7}$
فقرزدایی	۷	$\frac{1}{5}$	۱	۳
اشتغالزایی	$\frac{1}{3}$	۷	$\frac{1}{3}$	۱

جدول ۹، یک نمونه از وزن‌دهی نخبه‌گان مطابق جدول ۸ می‌باشد و بیانگر وزن شاخص‌ها نسبت به هدف است.

جدول ۹، نمونه ماتریسی مقایسه زوجی شاخص‌ها نسبت به هدف

هدف: تخصیص وجوهات شرعی در فعالیت‌های اقتصادی	کاهش نابرابری	افزایش بهره‌وری	فقرزدایی	اشتغالزایی
کاهش نابرابری	۱	۵	$\frac{1}{7}$	۳

افزایش بهره‌وری	$\frac{1}{5}$	۱	۵	$\frac{1}{7}$
فقرزدایی	۷	$\frac{1}{5}$	۱	۳
اشتغالزایی	$\frac{1}{3}$	۷	$\frac{1}{3}$	۱

جدول ۱۰، بیانگر وزن هریک از شاخص‌ها بر اساس قضاوت نخبه‌گان است که متوسط وزن هر شاخص را نشان می‌دهد.

جدول ۱۰، وزن شاخص‌ها بر اساس ماتریس مقایسه زوجی

کاهش نابرابری	افزایش بهره‌وری	فقرزدایی	اشتغالزایی
متوسط وزن: 235/	متوسط وزن: 270/	متوسط وزن: 240/	متوسط وزن: 255/

1-10. وزن نسبی مدل‌های تخصیص وجوهات شرعی نسبت به شاخص‌های چهارگانه
جدول 12، یک نمونه از ماتریس مقایسه زوجی مدل‌های تخصیص وجوهات شرعی نسبت به شاخص‌ها می‌باشد که، بیانگر وزن نسبی مدل‌ها نسبت به شاخص‌های مورد نظر تحقیق است.

جدول ۱1، نمونه ماتریس مقایسه زوجی مدل‌های تخصیص وجوهات شرعی نسبت به شاخص‌ها

شاخص‌ها	مدل اول	مدل دوم
مدل اول	۱	$\frac{1}{7}$
مدل دوم	۷	۱

با توجه به جدول‌های فوق، متوسط وزن مدل‌ها نسبت به هر شاخص با استفاده از قضاوت نخبه‌گان در جلد ۱۲ نشان داده شده است.

جدول ۱۲، وزن نسبی دو مدل تخصیص وجوهات شرعی نسبت به شاخص کاهش نابرابری

متوسط وزن مدل اول تخصیص وجوهات شرعی	متوسط وزن مدل دوم تخصیص وجوهات شرعی
-------------------------------------	-------------------------------------

./4795	./5205
--------	--------

جدول ۱۳، وزن نسبی دو مدل تخصیص وجوهات شرعی نسبت به افزایش بهره‌وری

متوسط وزن مدل اول تخصیص وجوهات شرعی	متوسط وزن مدل دوم تخصیص وجوهات شرعی
./1988	./8012

جدول ۱۴، وزن نسبی دو مدل تخصیص وجوهات شرعی نسبت به فقرزدایی

متوسط وزن مدل اول تخصیص وجوهات شرعی	متوسط وزن مدل دوم تخصیص وجوهات شرعی
./3164	./6836

جدول ۱۵، وزن نسبی دو مدل تخصیص وجوهات شرعی نسبت به اشتغالزایی

متوسط وزن مدل اول تخصیص وجوهات شرعی	متوسط وزن مدل دوم تخصیص وجوهات شرعی
./2099	./7901

جدول ۱۶، (تجميع جدول‌های ۱۲-۱۵) وزن نسبی مدل‌های تخصیص وجوهات شرعی نسبت به

شاخص‌ها

مدل‌های تخصیص وجوهات شرعی	کاهش نابرابری	افزایش بهره‌وری	فقرزدایی	اشتغالزایی
مدل اول	./4795	./1988	./3164	./2099
مدل دوم	./5205	./8012	./6836	./7901

۲-۱۰. محاسبه وزن نهایی مدل‌های تخصیص وجوهات شرعی

پس از محاسبه وزن نسبی مدل‌های تخصیص وجوهات شرعی نسبت به شاخص‌ها، به محاسبه وزن نهایی مدل‌های تخصیص می‌پردازیم که، از ضرب وزن هریک از شاخص‌ها (جدول ۱۲-۱۵) در متوسط وزن هر مدل نسبت به همان شاخص (جدول ۱۰)، وزن نهایی هر یک از مدل‌های تخصیص به دست می‌آید.

$$\text{وزن نهایی} = \frac{.443}{.235*} + \frac{.7901}{.255*} + \frac{.3164}{.240*} + \frac{.1988}{.270*} + \frac{.4795}{.235*} = .443$$

مدل اول

$$\text{وزن نهایی} = \frac{.704}{.235*} + \frac{.7901}{.255*} + \frac{.6836}{.240*} + \frac{.8012}{.270*} + \frac{.5205}{.235*} = .704$$

مدل دوم

جدول ۱۷، رتبه‌بندی مدل‌های تخصیص وجوهات شرعی

رتبه بندی	مدل‌ها	وزن نهایی
۱	مدل دوم تخصیص وجوهات شرعی	./704
۲	مدل اول تخصیص وجوهات شرعی	./443

با توجه به جدول 18، نتیجه می‌گیریم که، مدل دوم تخصیص وجوهات شرعی، دارای بیشترین وزن نهایی در رتبه اول و مدل اول با وزن کمتر در جایگاه دوم قرار دارد. بنابراین، الگوی مطلوب تخصیص وجوهات شرعی مطابق نتایج به دست آمده از تکنیک AHP، مدل دوم است و با تخصیص وجوهات شرعی در بخش‌های تولیدی و خدماتی، شاخص‌های کاهش نابرابری، افزایش بهره‌وری، فقرزدایی و اشتغالزایی بهتر و سریعتر تحقق می‌یابد و بخش زیادی از مشکلات اقتصادی افراد جامعه توسط مدیریت معطوف به این مدل مرتفع می‌شود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

این مقاله تحت عنوان ساماندهی اقتصادی وجوهات شرعی در فعالیتهای اقتصادی با استفاده از تکنیک AHP پس از بررسی مفاهیم و مباحث خمس و زکات به نتایج زیر دست یافته است: مدل اول کاملاً به شکل سنتی است که توسط مجتهد یا با اجازه ایشان، خود مالک و یا فرد مورد نظر ایشان به امر تخصیص می‌پردازد؛ این مدل چندان تاثیرگذار روی شاخص‌های مورد توجه در این پژوهش نیست؛ زیرا از یک سو، تخصیص وجوهات شرعی به شکل متعارف آن، باعث کاهش نابرابری، افزایش بهره‌وری، فقرزدایی و اشتغالزایی نمی‌شود و از سوی دیگر، عمده فلسفه تشریع وجوهات شرعی مبارزه با فقر و چالش‌های اقتصادی افراد جامعه است؛ لذا لازم است مدل دیگری که موجب تحقق فلسفه تشریع وجوهات شرعی شود؛ طرح و ارائه گردد. از این روی، مدل دوم تخصیص نیز مورد بحث و بررسی قرار گرفت که عمده‌ترین مسایل در این مدل عبارتند از:

۱. تخصیص وجوهات شرعی در فعالیتهای تولیدی و خدماتی باعث تحقق شاخص‌های مورد توجه می‌شود؛ زیرا با استخدام افراد بیکار خانواده‌های مستحقین در قبال حقوق و مزایای متعارف جامعه، سطح اشتغالزایی در جامعه افزایش و به تبع آن به دلیل درآمدزایی مستحقین، از شدت فقر نیز کاسته می‌شود. افزون بر آن، تزریق وجوهات شرعی در بخش‌های تولیدی و خدماتی باعث افزایش گردش سطح معاملات و نقدینگی در جامعه شده که منجر به افزایش بهره‌وری و در نهایت کاهش نابرابری را در پی دارد؛

۲. به خانواده‌های که فاقد نیروی کار فعال هستند؛ تخصیص وجه نقد به صورت ماهوار در سطح کفاف زندگی در نظر گرفته شده است؛

۳. مدل دوم به عنوان مدل برتر تخصیص وجوهات شرعی در شرایط کنونی جامعه غزنی در نظر گرفته شده است که با استفاده از قضاوت نخبه‌گان در قالب تکنیک AHP به این نتیجه دست یافت که مدل دوم نسبت به مدل اول به دلیل وزن بیشتر، مطلوب و مناسب است.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم

۲. نهج البلاغه

الف) منابع فارسی

۳. ابن بابویه، محمد بن علی، کمال الدین، ترجمه پهلوان، چاپ اول، ج ۲، ایران: قم، ۱۳۸۰ ش.

۴. امیری پور، احمد، اخلاق از دیدگاه قرآن و چهارده معصوم (ع)، چاپ اول، ایران: مشهد، راز

توکل، ۱۳۸۳.

۵. پاشازانوس، احمد، فرهنگ عربی - عربی: المعجم الابطسط، ایران: تهران، مؤسسه فرهنگی مدرسه

برهان، ۱۳۸۸.

۶. توسلی، محمد اسماعیل، زکات و اثر آن بر رشد و توسعه اقتصادی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه،

۱۳۸۶.

۷. جعفری تبریزی، محمد تقی، رسائل فقهی، مؤسسه، ایران، تهران، چاپ اول، منشورات کرامت،

۱۴۱۹ ه.ق.

۸. جعفری تبریزی، محمد تقی، منابع فقه، بی جا، بی تا.

۹. چ. موریس، او. فیلیپس، تحلیل اقتصادی نظریه و کاربرد "اقتصاد خرد" مترجم: اکبر کمیجانی،

ج ۱، چاپ دهم، ایران: تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۸۶.

۱۰. حیدری، علی، حیدری، محمد، انتخاب پیمانکاران به کمک روش AHP، بی تا، مؤسسه مالی و

اعتباری شهرستان لردگان.

۱۱. دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمومنین.

۱۲. دلبری، سید علی، داودی، سید علیرضا، کاربرد تکنیک فرآیند تحلیل سلسله مراتبی AHP در

رتبه‌بندی شاخص‌های ارزیابی جاذبه‌های توریستی، مجله تحقیق در عملیات و کاربردهای آن، سال نهم،

شماره دوم پیاپی ۳۳، تابستان ۹۱.

۱۳. رازینی، علی، پژوهشی پیرامون مفردات قرآن، تهران، دفتر پژوهش و نشر سهروردی، ۱۳۸۱.

۱۴. شاکری، عباس، اقتصاد کلان، ج ۱ و ۲، انتشارات پارس نویسا، ۱۳۸۷.

۱۵. قرائتی، محسن، خمس و زکات، تهران: چاپ دوم، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۷۴.

۱۶. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، أصول الکافی، ترجمه مصطفوی، ج ۳، بی تا.

۱۷. موسوی خمینی، سید روح الله، ولایت فقیه، چاپ دوازدهم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، ۱۴۲۳ ه.ق.
۱۸. مصباح، محمد تقی، اخلاق در قرآن، ج ۳، چاپ هشتم، ایران: قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۰.
۱۹. دادگر، یدالله، اقتصاد بخش عمومی، چاپ دوم، ایران: قم، دانشگاه مفید، مؤسسه انتشارات، ۱۳۸۶.
- ب) منابع عربی
۲۰. انصاری، مرتضی، کتاب الخمس، قم: باقری، الطبعة الاولى، ۱۴۱۵.
۲۱. ابن بابویه، محمد بن علی، کمال الدین و تمام النعمه، چاپ دوم، ج ۲، ایران: قم، ۱۳۹۵ ق.
۲۲. اصفهانی، حسین بن محمد راغب، المفردات فی غریب القرآن، تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۸۷.
۲۳. جامع الأخبار (لشعیری) / ۱۱۰ / الفصل السابع و الستون فی الفقراء.
۲۴. حلّی، محقق، المعتمد فی شرح المختصر، قم: سیدالشهداء، ج ۳، بی تا.
۲۵. حلّی، محقق، نجم الدین جعفر بن حسن، الرسائل التسع (للمحقق الحلّی)، قم: انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی - ره، ۱۴۱۳ ه.ق.
۲۶. شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام، ج ۱، قم: چاپ دوم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۰۸ ه.ق
۲۷. حلبی، ابو الصلاح تقی الدین بن نجم الدین، الکافی فی الفقه، ایران: اصفهان، چاپ اول، ۱۴۰۳ ه.ق، کتابخانه عمومی امام امیر المؤمنین علیه السلام.
۲۸. حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۹، باب وجوب زکات و باب تحریم منع زکات، چاپ اول، ۱۴۰۹ ه.ق، ایران: قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
۲۹. طباطبایی یزدی، سید محمد کاظم، العروة الوثقی مع تعلیقات الفاضل، الجزء الثاني، کتاب الزکات، ایران: قم، چاپ اول، مرکز فقهی ائمه اطهار عليهم السلام، بی تا.
۳۰. العروة الوثقی، ج ۲، لبنان: بیروت، چاپ دوم، مؤسسه الأعلمی للطبوعات، ۱۴۰۹ ه.ق.
۳۱. طباطبایی حکیم، سید محسن، مستمسک العروة الوثقی، ج ۹، چاپ اول، ایران: قم، مؤسسه دار التفسیر، ۱۴۱۶ ه.ق.

۳۲. طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن، الخلاف، ج ۲، چاپ اول، ایران: قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۷ ه.ق.
۳۳.، المبسوط فی فقه الإمامیه، ج ۱، ایران: تهران، چاپ سوم، المكتبة المرتضویة لإحياء الآثار الجعفریة، ۱۳۸۷ ه.ق.
۳۴. عکبری بغدادی، محمد بن محمد بن نعمان (للشیخ المفید)، المقنعة، ایران: قم، چاپ اول، ۱۴۱۳ ه.ق، کنگره جهانی هزاره شیخ مفید - رحمه الله علیه.
۳۵. عاملی، شهید الاول، شمس الدین محمد ابن مکی، اللمعة الدمشقیة، الجزئی الثاني، کتاب الزکات، قم، مكتبة الداوری، ۱۳۸۷.
۳۶. قمی، شیخ صدوق، ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه، من لا یحضره الفقیه، ج ۲ باب علّة وجوب الزکاء، بی تا.
۳۷. قرضاوی، یوسف، فقه الزکات، ج ۱، چاپ ۲۵، قطر: الدوحة، مكتبة وهبه، ۱۴۲۷ ه.ق.
۳۸. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، ج ۳ و ۷، باب فرض الزکاء و ما یجب فی المال من الحقوق و باب الاهتمام بأمر المسلمین و النصیحة لهم و نفعهم، (ط - دار الحدیث)، بی تا.
۳۹. موسوی خمینی، سید روح الله، تحریر الوسیلة، ج ۱، چاپ اول، ایران: قم، مؤسسه مطبوعات دار العلم، بی تا.
۴۰. موسوی خویی، سید ابوالقاسم، مستند العروت الوثقی، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۳۶۴.
۴۱. منتظری نجف آبادی، حسین علی، کتاب الزکاء، ج ۱، چاپ دوم، ایران: قم، مرکز جهانی مطالعات اسلامی، ۱۴۰۹ ه.ق.
۴۲.، کتاب الخمس و الأنفال، ج ۱، چاپ اول، بی جا، ایران: قم، بی تا.
۴۳. مغنیه، محمد جواد، فقه الإمام الصادق علیه السلام، ج ۲، کتاب الزکات، چاپ دوم، ایران: قم، مؤسسه انصاریان، ۱۴۲۱ ه.ق.
۴۴.، الفقه علی المذاهب الخمسة، ج ۱، چاپ دهم، لبنان: بیروت، دار التیار الجدید - دار الجواد، ۱۴۲۱ ه.ق.
۴۵. مصعب عبدالهادی دیاب الشیخ خلیل، دور اموال الزکات فی التنمیه الاقتصاديه " دراسه تطبیقیه لقطاع غزه"، الجامعه الاسلامیه - غزه، ماجیستر اقتصادیات التنمیه، ۱۴۳۶ ه.ق.
۴۶. نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، ایران: قم، چاپ نهم، هجرت، ۱۳۸۲.

۴۷. نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، الجزء الخامس عشر، بیروت: لبنان، الطبعة السابعة، دار احیاء التراث العربی، ۱۹۸۱.

۴۸. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۷، ابواب المستحقین الزکات، باب الاول، حدیث ۱۳، چاپ اول، لبنان: بیروت، مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۰۸ هـ.ق.

۴۹. یزدی، سید محمد محقق داماد، کتاب الخمس، چاپ اول، ایران: قم، دار الاسراء للنشر، ۱۴۱۸ هـ.

ق.

۵۰. یوسفی، احمد علی، نظام اقتصاد علوی، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی،

۱۳۸۷.

ج) منابع مجله‌ای و اینترنتی

۵۱. بابایی، عیسی، بررسی تطبیق مالیات‌های اسلامی با مالیات حکومتی (مطالعه موردی خمس و زکات)، فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، سال سوم، ش ۱۸، ۱۳۹۶.

۵۲. بختیاری، صادق و هکاران، تحلیلی از بهره‌وری نیروی کار در بخش تعاونی: مطالعه موردی تعاونی‌های صنعتی استان یزد، فرایند مدیریت توسعه، دوره ۲۷، پاییز ۹۳، شماره ۳ پیاپی ۸۹.

۵۳. شاه‌ی، مرتضی حسن، بررسی تأثیر زکات بر توزیع درآمد در ایران، فصلنامه علمی - پژوهشی راهبرد اقتصادی، سال چهارم، شماره ۱۵، زمستان ۱۳۹۴.

۵۴. شاخص‌های اشتغال و بیکاری در استان تهران، اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان تهران، معاونت اقتصادی، ۱۳۹۵.

۵۵. عسکری، حشمت الله، و بهروز بادپا، اثر زکات بر مصرف عمومی ایران، دوفصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات اقتصاد اسلامی سال ششم، شماره دوم، ۱۳۹۳.

۵۶. گللیک حکیم آبادی، محمد تقی و کرامتی، زینت، بررسی و آزمون اثر نابرابری بر فقر در کشورهای منتخب با نگاهی به آموزه‌های اسلامی، دوفصلنامه علمی - پژوهشی جستارهای اقتصادی ایران، س ۱۰، ش ۱۹، بهار و تابستان ۱۳۹۲.

۵۷. موسایی، میثم و کرمی، بررسی نقش خمس در رفع فقر مطالعه موردی: شهر شال قزوین، راهبرد توسعه، ش ۱۶، سال ۱۳۸۷.

۵۸. محمدزاده، یوسف و همکاران، نابرابری درآمد، فقر و سلامت عمومی، مجله دانشکده پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران، دوره ۱۱، شماره ۲ خرداد و تیر ۱۳۹۶.

د) منابع انگلیسی

in losses in zakah and obligatory expenditure in Islam. Monzar Kahf. ٥٩

Jeddah. IDB, IRTI, 1998 G. Islamic economics

Munawar Iqbal. zakah, moderation and aggregate consumption in an Islamic economy. J. RES. Islamic Econ. vol. 3 NO. 1, 1985.